

SZEMLE

KEMÉNY KRISZTIÁN

LESZ ÁGYÚ! LESZ MUNÍCIÓ!

Az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc 170. évfordulója alkalmából tartott, közel két esztendő határon inneni és túli programsorozat ismét számos előadás és kiadvány létrejöttét eredményezte. Ez utóbbiak közül is kiemelkedett az erdélyi Kovászna Megye Tanácsa által támogatott „Háromszék nem alkuszik!” elnevezésű emlékévként, amelynek keretében 2018. november 16. és 2019. augusztus 1. között több megemlékezést és konferenciát tartottak, amelyek Háromszéknek a szabadságharcban betöltött szerepét vizsgálták. A fenti alkalmakon elhangzott előadások és az ahhoz köthető írások közül a legjobbak most egy tanulmánykötetbe lettek összegyűjtve,¹ amely igyekszik a témával kapcsolatos legújabb kutatási eredményeket bemutatni.

Ahogy a bevezetőt jegyző Tamás Sándor, Kovászna Megye Tanácsának elnöke írja, az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc egyik máig ható üzenete az az elszántság és határozottság, amellyel a korabeli háromszéki lakosok kiálltak a saját jogaik mellett, és képesek voltak ezért akár súlyos áldozatokat is hozni. Ennek a küzdelemnek lett a helyi, de egyben az egyik országos hőse is Gábor Áron, a székely tüzéség megteremtője, akinek a mai napig töretlen tisztelete egyben a székely jogokért való kiállással is egyenértékű.

A kötet első tanulmánya az erdélyi '48-as kutatás történész doyenjének, Egyed Ákosnak az írása, aki Gábor Áron híres fogadalmának („Lészen ágyú!”) történetét dolgozta fel. Ebben a szerző előbb bemutatja, milyen események vezettek a fogadalom elhangzásáig, melyre valószínűleg 1848. november 16-án a sepsiszentgyörgyi megyeházán került sor, amikor az ellenállás vagy megadás kérdésében a felszólalás volt a döntő érv az előbbi mellett. Ezt követi a bodvaji öntödében lezajlott ágyúgyártás folyamatának végig követése a kortársak visszaemlékezésein keresztül, melynek köszönhetően november 28-án Sepsiszentgyörgyön Gábor már felvonultathatta első ágyúit, melyek működőképességét aznap céllovással is bizonyította. Ezzel végképp eldőlt, Háromszék felveszi a harcot a cs. kir. csapatokkal, így Gábor Áron szerepe megkérdőjelezhetetlen lett a székelyföldi ellenállás motorjaként. A fejezet záró részében Egyed Ákos az előbbitől eltérő véleményeknek is helyt ad, ám hősének elsője mellett határozottan kiáll, Bodor Ferencnek, a magyarhermányi vasgyár vezetőjének az első, bodvaji ágyúöntésben való szerepét teljesen negligálja, lényegében csalónak állítja be, aki utólag igyekezett „elorozni” Gábor Áron jogos dicsőségét.

¹ Lesz ágyú! Lesz muníció! A Háromszék nem alkuszik! – emlékévként során elhangzott előadások, tanulmányok. Szerk. Váry O. Péter. Kovászna Megyei Művelődési Központ–Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2019. 184 o. ISBN 978-606-8598-43-7.

A második tanulmányban Csikány Tamás hadtörténész az előbbiektől eltérően nem egy szabadságharcos témát mutat be, hanem egy rövid, Bereket és a Gábor családot érintő kitérő után a székely határőrgyalogosok részvételét elemzi a francia forradalmi háborúk időszakában. A székely határőrséget 1762 és 1764 között elvileg a Keleti-Kárpátok határszakaszának védelmére hozták létre, de a Habsburg-hadvezetés hamarosan más harctereken is alkalmazni kezdte őket. Így kerültek hazájuktól messze, a Rajna mellé a székely határőrök a Nagy Francia Forradalom miatt Franciaország és az első koalíció tagállamai között kitérő háborúban is, melynek 1793 és 1796 között lezajlott hadieseményeit most kifejezetten a székelyek szempontjából mutatja be a szerző. A két székely határőrgyalogezred századaiból létrehozott „kombinált” zászlóalj az első cs. kir. vereségek után, 1793 augusztusában került a hadsziqntérre, hogy aztán azt lényegében a háború befejezéséig el se hagyja. A könnyűgyalogos-harcmodort kiválóan értő székely határőrök elsőrangú ellenfelei voltak a francia hadügyi forradalom miatt egyre mozgékonyabb, a csatárharcot kiválóan alkalmazó ellenséges gyalogságnak, így alighanem érthető, hogy az egymást váltó cs. kir. hadvezérek miért is ragaszkodtak megtartásukhoz. Az állandó előrsi összecsapásokban, illetve a nagyobb ütközetekben és csatákban a székelyek általában megállták a helyüket, akárcsak a visszavonulások fedezésénél; szemlátomást egyedül csak az ostromoknál szükséges sáncmunkákhoz nem fűlött a foguk. Legnagyobb sikereiket alighanem a legendás cs. kir. hadvezér, Károly főherceg alatt érték el az 1796-os hadjáratban; igaz, ekkor szenvedték el a legnagyobb veszteségeiket is.

A harmadik tanulmányt Kedves Gyula hadtörténész jegyzi, aki Czetz Jánosnak, a szabadságharc legfiatalabb honvédtábornokának állít emléket. A háromszéki Gidófalván 1822. június 8-án született fiú egy határőr katonacsaládban látta meg a napvilágot, majd apja korai elvesztése után a kézdívasárhelyi katonai nevelőintézetbe került. Innen kiváló képességei előbb a cs. kir. bécsújhelyi katonai akadémiáig, majd egy rövid csapatszolgálat után a bécsi Katonai Térképészeti Intézetig repítették. Itt érte a „Népek Tavasza”, és az új magyar hadügyminiszter, Mészáros Lázár vezérőrnagy – aki 1844-ben a *Magyar Hadnyelvtan* Czetz általi kiadásakor figyelt fel a tehetséges fiatal tisztre – 1848. július 12-én előléptette főhadnaggyá és beosztotta a hadügyminisztérium tábornokari osztályára. Czetz pályafutása ezzel új lendületet vett: előbb Mészáros hadsegéde századosként, majd 1848. október végétől őrnagyként az erdélyi hadsereg tábornokari főnöke lett. Részt vett a Kolozsvár környéki harcokban, s a város feladása után fontos szerepe volt a határszélre szorult csapatok újjászervezésében. 1848 decemberétől az új hadtestparancsnok, József Bem tábornok jobbkeze, akivel együtt végigharcolta a téli és tavaszi hadjáratot, és több alkalommal kitűnt képességeivel. Ezért előbb alezredes, majd ezredes, végül 1849. május 8-tól vezérőrnagy és Bem hivatalos helyettese lett az erdélyi hadsereg élén. Ennek átszervezéséért sokat tett, ám május végi lovasbalesete miatt lényegében a szabadságharc végéig szolgálatképtelen volt. Világos után kimenekült, és az 1850-es években a magyar emigráció egyik leghasznosabb tagja volt. 1859-ben részese az itáliai magyar légió megszervezésének, de a villafrancai béke után csalódottan elhagyta a kontinenst, argentin származású felesége hazájában lelt új otthonra. Itt a helyi katonai akadémia megszervezésével, valamint az ország feltérképezésével szerzett magának hírnevet és megbecsülést. Bár szeretett volna hazalátogatni, végül Buenos Airesben hunyt el 1904. szeptember 6-án.

A következő tanulmány Nagy Zoltán tollából a 11. (Székely) határőr-huszárezred 1848-as ruházatával és felszerelésével foglalkozik. A Sombori Sándor ezredes vezette ala-

kulat a szabadságharc során fontos szerepet játszott mind a Székelyföld védelmében, mind pedig az erdélyi harcokban, így a huszárok pontos kinézetének ismerete a helyi hagyományőrök és a kor iránt érdeklődők számára egyaránt hasznos olvasmány. A szerző a huszárokat egyrészt a cs. kir. hadsereg 1837-es tiszti, illetve 1840-es légénységi egyenruha-szabályzatai, valamint az ezek betartását előíró, Sombori ezredes által 1847. november 15-én kiadott ezredparancsban foglaltak alapján mutatja be. Itt előbb a tisztek, majd őrmesteri rangtól lefelé a légénységi állomány egyenruháját és felszerelését ismerhetjük meg pontos korabeli mértékek és aprólékos leírások alapján a csákok tollforgójától egészen a csizmákra rögzített sarkantyúig. Sombori parancsból az is kiderül, hogy a legújabb cs. kir. előírásoknak mennyiben sikerült megfelelnie az ezrednek 1847-ben, és hol szorult kisebb változtatásokra az alakulat állománya.²

Az ötödik tanulmányban Váry O. Péter Háromszék hadilapját, a *Székely Hírmondót* mutatja be. Előbb röviden összefoglalja a magyar sajtó kezdeti történetét, majd a Háromszék lapkiadásának első száz évét (1849–1949) tekinti át. Ezt követi magának a *Székely Hírmondó* történetének a bemutatása, amelynek első száma végül 1849. június 7-én jelent meg, és összesen 4 (vagy 5) száma ismert. A laphoz természetesen helyben szükség volt egy nyomdára, így Kézdivásárhely városa komoly küzdelmet folytatott 1849 februárjától azért, hogy saját nyomdára tegyen szert. Ez áprilusra sikerült, amikor Bem tábornok tábori nyomdája, továbbá Tordáról a korábbi balázsfalvi román görögkatolikus papnevelde nyomdája a város birtokába került. A szerző itt részletesen leírja a nyomda működését, kiadványait, majd a szabadságharc leverése után annak felszámolását. Ám a cs. kir. abszolutizmus elnyomó gépezete Erdélyben sem működött tökéletesen: így fordulhatott elő, hogy Bem tábori nyomdája – sajtótörténeti kuriózumként – egészen a mai napig fennmaradt, előbb Kézdivásárhelyen, majd a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban.

A kötet záró fejezetét Bordi Zsigmond munkája alkotja, aki Háromszék önvédelmi harcának kronológiáját állította össze 1848. november 1. és 1849. augusztus 2. között. Ez a rész nemcsak a terület szűkebben vett szabadságharcos küzdelmének eseményeit mutatja be, hanem kitekint mindazokra az erdélyi történésekre is, amelyek nagyban befolyásolták a szék és lakosai sorsának alakulását a „Nagy Évben”. Kár, hogy a kronológia összeállításakor a szerző – noha szemlélatomást törekedett rá – nem minden esetben használta a rendelkezésre álló legmodernebb munkákat: az erdélyi események ismertetésénél jó néhány datálási és egyéb hibát el lehetett volna kerülni.³

Ebben a szép kiállítású, számos képpel és grafikával díszített, bibliográfiákkal és lábjegyzetekkel ellátott tanulmánykötetben azonban előfordulnak betű- és nyomdahibák, elírások, illetve tévesztések. A hídvégi ütközet (és nem csata) 1848. december 24-én és nem 23-án volt (22. o.). Csány (és nem Csányi) László kormánybiztos természetesen 1849 és nem 1848 márciusában kérette Kolozsvárra Gábor Áront (30. o.). Czetz valóban komoly szervezőmunkát végzett 1848 novemberének végén, de az erdélyi arcvonal megszilárdulásában legalább ekkora szerepe volt a kormány által ide irányított nagyszámú erősítésnek (67. o.). 1848. december 23-án a dési ütközetben Bem személyesen nem volt jelen;

² A fejezetnél használható lett volna *Udovecz György*: 1848–1849 magyar katonáinak öltözete, felszerelése és fegyverzete. Segédanyag katonai hagyományőrök részére. Budapest, 2018. (Második, bővített, átdolgozott kiadás.)

³ Kronologikus szempontból máig a legjobb: 1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története. Szerk. *Hermann Róbert*. Debrecen, 2009.²

a magyar csapatokat Tóth Ágoston őrnagy vezette győzelemre (69. o.). Bem Vizaknánál nem 2000, hanem nagyjából 3800 fővel rendelkezhetett (71. o.). A piski ütközetben Puchner serege csak kb. 5200 főből és 24 lövegből állt; így valójában nem ő, hanem Bem (kb. 7500 fő és 24 löveg) volt túlerőben (73. o.). A nagyszebeni cs. kir. helyőrség 1849. március 11-én nagyjából 6000-6600 főből és 18 lövegből állhatott; míg a Feketehalomnál vívott ütközet 1849. március 19-én és nem 18-án volt (76., 155. o.). Puchner 1848 novemberében csak cs. kir. altábornagy és nem lovassági tábornok volt (132. o.). 1848. november 26-án nem a 12. honvédszászlóalj, hanem a 15. (2. székely) határőr-gyalogezred 2. százada kapitulált Felsőrákoson (133. o.). Bem 1848. december 7–8-án, és nem 16-án érkezett meg Szilágysomlyóra (139. o.), illetve a cs. kir. Schrutter-dandár helyesen Schurtter-dandár (139., 140., 145., 147. o.). 1848. december 18–19-én Csucsánál Riczko Ignác és Baumgarten József alezredek, december 19–20-án Zsibónál és Szurduknál Czetz János alezredes és Kemény Farkas őrnagy, míg december 22–23-án Kápolnánál és Désnél Tóth Ágoston őrnagy vezette győzelemre a magyar csapatokat, mivel Bem a hadműveletek első szakaszában nem személyesen irányította a hadtest alakulatait a harcmezőn (140. o.). 1848. december 29-én Bethlennél nem vívtak ütközetet, csak a Szamos folyó hídját szereztek meg rajtaütéssel, egy puskalövés nélkül a magyar csapatok (142. o.). Kiliány helyesen Kalliány József cs. kir. vezérőrnagy (145. o.) A szeléndeki ütközet helyesen szelindeki ütközet (146. o.). A Hrabowsky-hadosztály helyesen Hrabovszky-hadosztály (148. o.). A Honvédelmi Minisztérium a korban helyesen Hadügyminisztérium (162–163. o.). A kronológiában a 420-as számnál megszakad a lábjegyzetelés és a következő oldalon 1-es számmal indul újra (176–177. o.). A Sisner-dandár pedig helyesen Eisner-dandár (179. o.).

Végezetül a recenzens két tanulmányhoz fűzne megjegyzéseket. Az első tanulmányban újra felvetült a „Gábor Áron kontra Bodor Ferenc vita”, amely mára már inkább Egyed Ákos és Süli Attila történészek egyre meddőbb szóváltását jelenti. A recenzens minden tisztelete a két, a maga területén egyaránt kiváló szakembernek, ám saját véleménye szerint a két oldal közti különbségek talán nem áthidalhatatlanok. Aligha kétséges, hogy a székelyföldi löveg- és lőszergyártás kimagasló alakja volt Gábor Áron, aki kiváló tüzerképzettségével, szakkönyvekkel való ellátottságával, ezermesterként szerzett tapasztalataival valóban a helyi ágyúöntés megkerülhetetlen személyisége. Igencsak valószínű, hogy a lyukasra öntött lövegcsövek elképzelése, a minták elkészítése is tőle származik.⁴ Ám az elmélet gyakorlatba való átültetése jelenlegi ismereteink szerint egyáltalán nem ment könnyen. Így Gábor Áron és emberei a fémöntésben gyakorlott szakértők segítségére szorultak: a majd a végső megoldást jelentő, lövegyárat alapító Kézdivásárhelyen Turóczy Mózesre és munkatársaira, előtte Sepsiszentgyörgyön Kiss Jánosra és kollégáira, és aligha tévedünk, ha a kezdetek kezdetét jelentő Bodvajon ezt a csoportot Bodor Ferencben, a magyarhermányi vasbánya (ehhez tartozott a bodvaji üzem is) művezetőjében, illetve munkatársaiban véljük feltalálni.⁵ Már csak azért is, mivel Gál Sándor ezredes, a székelyföldi hadosztály későbbi parancsnoka először 1861-ben megjelent visszaemlékezé-

⁴ Erre lásd Egyed Ákosnak a kötetben lévő tanulmányát (9–34. o.), ill. *Süli Attila*: Erdély hadiipara 1848–49-ben. In: *Ágyúdba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára*. Szerk. *Hermann Róbert – Benkő Levente*. Barót–Sepsiszentgyörgy, 2014. 126–128. o.

⁵ Erre összefoglalóan lásd *Süli* 2014. 132–137. o.

sében is Bodor Ferencet nevezi meg Gábor Áron első segítőjeként az ágyúöntésben.⁶ Bodor későbbi engesztelhetetlen ellenfele, Turóczy Mózes is említ visszaemlékezésében egy német öntő mestert, akinek a segítségével Gábor Bodvajon az első ágyúkat öntette.⁷ Ez pedig Bodor munkatársa, vagy akár maga Bodor is lehetett, hiszen utóbbi egy német származású, illetve nyelvű családban jött a világra a szepességi Lucskán, és 1804. november 9-i keresztelésekor a Franciscus Xaverius Krausz nevet kapta. Noha haladt előre a magyarosodásban, 1846-ban lánya születésekor az anyakönyvbe mégis Franciscus Krauszként került, és a bánya német dolgozóival is anyanyelvükön kommunikálhatott.⁸ Ily módon már az őt ki nem állítható Turóczy nyugodtan titulálhatta „németnek”. Kettejük ellentétén nem csodálkozhatunk: 1848. október–novemberében jó néhányan próbálkoztak Székelyföldön ágyúgyártással, és a hónap elején éppen Turóczyt és munkatársait küldte Háromszék vezetősége a Bodvajon kísérletező Gábor Áron segítségére. Turóczy azonban ekkor még a korabeli gyártási elveknek megfelelő, kifúrt csövű ágyúban gondolkodott, így társaival ismét Kézdivásárhelyre távozott, ahol végül egy darab kétfontos bronzágyút készített december elejére.⁹

Alighanem nagy lehetett a meglepetése, miután kiderült, hogy az általa lényegében cserbenhagyott Gábor Áron november 28-án három darab működő hatfontos vaságyút tudott bemutatni Sepsiszentgyörgyön, vagyis mind számban, mind kaliberben felülmúlta az ő alkotását; ezzel pedig Gáboré lett a dicsőség. Miután a löveggyártás központja Kézdivásárhelyre került, Turóczy pedig lényegében Gábor Áron jobbkeze lett, megbékélt helyzetével, de aligha felejtette el a bodvaji vashámor (ahol szerinte „semmi jót nem lehet csinálni”) munkatársainak, főleg pedig vezetőjüknek, Bodor (alias Krausz) Ferencnek, hogy győzni segítették riválisát az első székely ágyúért folytatott versenyben.¹⁰

Ez leginkább a csikmadarasi löpörgyár tevékenységének 1849. június végi értékelésekor érhető tetten: Turóczy visszaemlékezésében ekkor még mindig befejezetlen üzemről, a pénz hiába pazarló Bodorról beszél, noha az más forrásokkal bizonyított, hogy a gyár már május elejétől foglalkozott löpörgyártással.¹¹ Bodor mellett szól az is, hogy sokat emlegetett, valóban utólagos jegyzőkönyvében éppúgy három, Bodvajon öntött vaságyúról beszél, mint a később Gábor Áron bizalmasává váló Turóczy – aki magától Gábortól hallotta az első ágyú történetét –, míg a kortársi visszaemlékezések nagy része csak két ágyút emlegetett.¹² Így Bodor részvétele az első Gábor-ágyú születésénél alighanem biz-

⁶ Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból. Szerk. *Zágoni Zsolt*. Csíkszereda, 2006. 24–25. o.

⁷ Turóczy visszaemlékezésének fenti részét közli *Csikány Tamás*: Kisháború Háromszéken 1848. december. Barót, 2015. 82. o.

⁸ Bodor (Krausz) Ferenc származására és névváltozataira lásd *Komán János*: Bodor Ferenc, a 48-as csíki ágyúöntő és löpörgyártó. In: Ágyúcső és puskapor. Bodor Ferenc, a csíki 48-as ágyúöntő és löpörgyártó. Szerk. *Pál-Antal Sándor*. Marosvásárhely, 2017. 174–176. o.

⁹ Utóbbira lásd Turóczy visszaemlékezését. In: *Csikány* 2015. 81–82. o.

¹⁰ Gábor Áron ágyúinak bemutatására és a próbálövészetre lásd *Egyed Ákos*: Háromszék önvédelmi szabadságharcának kibontakozása. Gábor Áron szerepe. In: *Hermann – Benkő* 2014. 56. o.; *Süli* 2014. 128–129. o. A bodvaji üzem leikcsinylésére lásd Turóczy visszaemlékezését: *Csikány* 2015. 82. o.

¹¹ Turóczyinak a csikmadarasi üzemre való véleményét idézi Egyed kötetben lévő tanulmánya, 28. o. Az üzem történetére és működésére lásd *Süli Attila*: Csíkszék szerepe a székelyföldi hadiiparban. A csikmadarasi löpörgyár története. In: *Pál-Antal* 2017. 195–202. o.

¹² Bodor jegyzőkönyvének vonatkozó bejegyzésére lásd *Süli Attila*: Bodor Ferenc bányaművezető és löpörgyár igazgató jegyzőkönyve az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc alatti tevékenységéről. In: *Pál-Antal* 2017. 220–221. o. Turóczy visszaemlékezése. In: *Csikány* 2015. 83. o. A többi korabeli visszaemlékezést összefoglalja Egyed kötetben lévő tanulmánya, 13–20. o.

tosra vehető. Hogy aztán miért hangsúlyozta ki, értékelte túl a saját szerepét? Ezt alighanem a korabeli sajtó túlzásai, saját bodvaji szerepének elsikkadása, az élete művének tekintett csikmadarasi löporgyár lerombolása, a szabadságharc leverése, a totális egzisztenciális összeomlás, és a várható hadbíróvási vizsgálat váltotta ki, melynek köszönhetően a jegyzőkönyvben, mintegy öngazolásaként, saját technikai segítségét már megkerülhetetlennek állítva be, magát vélte utólag az „igazi ágyúöntőnek”.¹³ Ennek azonban ellene szól, hogy maga Bodor egyedül sem korábban, sem pedig később nem készített ágyúkat, csak Gábor Áronnal együtt Bodvajon 1848 novemberének második felében.¹⁴

A recenzor a harmadik tanulmánnyal kapcsolatban is tenne néhány megjegyzést. Kedves Gyula igazán lendületesen mutatja be Czetz János pályafutását, akiből szinte „igazi Grál-lovagot” farag. Ám e kiváló képességű tisztnek is megvolt a maga „emberi, gyarló oldala”, amiről nem igazán esik szó. 1848. november elején például Bauer Lajos főhadnagy, báró Baldacci Emánuel tábornok, az erdélyi hadsereg akkori parancsnoka segédtszjtjének visszaemlékezése szerint Czetz tábornoki főnökként „éppen nem volt erélyesnek mondható”, és „bűnös mulasztást követett el, miután azt (mármint Baldaccit) a legkevésbé sem támogatta, sőt, szinte kárörömmel nézte, ha a zavar csomósodott.”¹⁵ Czetz tábornoki kinevezése körüli huzavona is inkább annak volt köszönhető, hogy az ezredes nem nyert önállóan egyetlen komoly ütközetet sem, ami akkor a vezérőrnagyi kinevezés ki nem mondott előfeltételének számított. Kossuth és Csány is ezért támogatta inkább erdélyi viszonylatban a szintén kiváló képességekkel rendelkező Tóth Ágoston ezredet, aki ezt a feltételt az 1848. december 22–23-i kápolnai, illetve dési ütközetek megnyerésével már teljesítette. Így Bem határozott fellépése mellett az ügyben a döntő áttörést alighanem az jelentette, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat után Kossuth elvárta nemcsak a civil, hanem a katonai hatóságoktól is a döntést támogató tisztelgő iratok beküldését. Ez azonban a katonák részéről igen csak gyéren csordogált; Czetz viszont az elsők között nyújtotta be a „hódolati nyilatkozatot”, ami aztán a *Közlöny*ben május 9-én meg is jelent, és az ezredes egy nappal korábban a várva várt tábornoki kinevezést is megkapta.¹⁶ Végezetül Czetz valóban elsőként írt összefoglalót Erdély 1848–49-es hadtörténetéről és Bem hadjárataról, ám ez hemzseg a valótlan adatoktól és a téves állításoktól; két esetben pedig (az 1848. december 29-i, Bethlennél le nem zajlott „sorsdöntő” ütközet, Bem nem létező „zseniális” terve 1849 áprilisában a Bánságban a cs. kir. Leiningen-dandár bekerítésére) a tudatos hamisítást sem lehet kizárni. Persze, Czetznek művével határozott szándéka volt: az európai közvélemény támogatásának a megszerzése; ezért festhette a történeteket a valóságosnál „szébre.”¹⁷

A fenti hibákért kár; ettől függetlenül a recenzens csak ajánlani tudja ezt a munkát mindenkinek, aki csak érdeklődik a „legendás Háromszék” valódi 1848–1849-es küzdelmei iránt.

¹³ A vitatott jegyzőkönyvi bejegyzésre lásd az előbbi lábjegyzetet; Bodor szabadságharc végi összeomlására *Komán* 2017. 187–189. o.

¹⁴ Utóbbira lásd Egyed Ákos kötetben lévő tanulmányát, 23. o.

¹⁵ Erre lásd Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. S. a. r. *Makray László*, Pest, 1870. 69–70. o.

¹⁶ Czetz kinevezésére lásd: *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007. 93–95. o.; MNL OL H2 OHB: 1849:5784.

¹⁷ Czetz „költeményeire” lásd *Johann Czetz*: Bem’s Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Hamburg, 1850. 46–47., 279–281. o. A cáfolatokra: *Bauer* 1870. 92. o. (tévésen 31-re datálva); *Hermann Róbert*: Goromba tábornokok, goromba költő. A Bem–Vécsey- és a Klapka–Petőfi-affér. In: *Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről*. Szerk. *Szilágyi Márton*. Budapest, 2014. 136–138. o.